

Varia Istorica

8 Cronica

MOMENTU

LUI

ȘTEFAN-CEL-MARE

DE

DIONISIE OLINESCU

*Profesor, membru corespondent al Societății geografice române
și al Comisiei c. r. de arte și monumente istorice din Viena.*

247807

SLATINA

TIPOGRAFIA SOCIETĂȚII

1898.

Inu. A. 34.599

MORMENTUL
LUI
ȘTEFAN-CEL-MARE
DE
DIONISIE OLINESCU

*Profesor, membru corespondent al Societății geografice române
și al Comisiiei c. r. de arte și monumente istorice din Viena.*

57356

DONATION

SLATINA
TIPOGRAFIA SOCIETATII
1898.

413

Biblioteca Centrală Universitară
BUCUREȘTI
Cota ... 58452 Varia
Inventar ... 57350 ...

PC 199/02

B.C.U. Bucuresti

C57350

M O R M Ê N T U L
LUI
ȘTEFAN-CEL-MARE
DE
DIONISIE OLINESCU

Profesor, membru corespondent al Societății geografice
române și al Comisiei c. r. de arte și monumente
istorice din Viena.

«Numele lui Ștefan-cel-Mare nu mai puțin re-
sună astă-zi—dice Vasile Alexandri¹⁾—de cât în
frumósele timpuri, când steagurile sale fálfaiau
fálnic din vérful Carpaților până la țermurile
Dunărei și ale Mărei Negre. Incă astă-zi, pe înal-
tul munților, și în adêncul văilor, în orașe și în
sate, în palaturi și în bordec, pretutîndenî nu-
mele sêu se pomenêște cu mândrie și recunoș-
tința de tot acela ce se ȳce **Român**. Românulî
atribue tot ce'î pare curios, mare, vitejesc și chiar
neînțeles. Orî-ce cetate, orî-ce zid, orî-ce val, orî-
ce șanț, întreabă-l, cine l'a făcut, el îî va rês-
punde: Ștefan-cel-Mare. Orî-ce pod, orî-ce biserică,
orî-ce fantână, orî-ce curte sau palat vechiû, el
va raporta eroului sêu. Orî-ce bunătate, orî-ce a-
ședămênt, ale căruia rêmășițe mai trăgânează până

¹⁾ Calendarul pentru poporul român, pe anul 1846, f. 43.

astă-zi, ori-ce legiuire omenească, ori-ce punci la cale înțelepte, Ștefan Vodă le a urzit, îți va dice el, și iar Ștefan Vodă. In sfârșit, acest Domn, pentru Moldoveni, resumă toate faptele istorice, toate monumentele, toate isprăvile și instituțiunile făcute cu einei veacuri de atâția stăpânitori».

Mormântul acestui Domn croi, despre care poporul român pomeneste cu atâta mândrie și emoțiune, și-i atribue tot ce-i mare și vitejese din trecut, se află în Bucovina, în mănăstirea Putna. Ea este situată la pôlele munților, în districtul Rădăuților. Capitala acestui district este orașul Rădăuți, situat pe linia ce duce de la Suceava spre Cernăuți, capitala Bucovinei. La 30 de chilometri de acest oraș, spre apus, la poalele munților Carpatini, într-o regiune romantică, se află comuna Putna, în care fie-care loc și fie-care culme amintește o faptă măreață din trecutul Românilor, aproape o legendă. La capătul acestei comune se află mănăstirea Putna, înființată de către Ștefan-cel-Mare.

Mănăstirea este înconjurată cu un zid cu mețerețe, având, spre răsărit, poarta de intrare cu un turn înalt, și spre apus, un alt turn, în care se păstrău în timpuri de restriște tesăurele mănăstirei și ale boerilor.

Zidurile mănăstirei nu sunt de pe vremea lui Ștefan-cel-Mare, ci din timpul lui George Ștefan Vodă, care a reînviț-o, după ce-a dărâmat-o Vasile Lupul și Cazacii lui Timuș. Asta o adeverește inscripția slavonă de asupra ușei de intrare a bisericei:

„Această biserică a înviț-o Io Georgi Ștefan Voevod și s'a săvârșit în zilele lui Istratie Dabija Voevod, în anul 7170 (1662).“

Toată biserica mănăstirei este presărată de morminte, cărî aparţin familiei lui Ştefan-cel-Mare.

Plinî de emoţiune trecem porticul, pronaosul şi naosul bisericeî, spre a ne apropia de mormîntul lui Ştefan-cel-mare, care se află în dreapta naosului său templului bisericeî.

„Aproprierea de mormîntul lui Ştefan îţi umple sufletul de nişte mişcări lăuntrice, carî te transportă în trecutul cel glorios al ţărei, condusă de acest extraordinar bărbat, mare erou şi mare politic. Mişcarea sufletească te înfiorează, te umple de lacrimi şi te sgudue în tótă existenţa fizică şi spirituală. Ce va fi fost el în viaţa lui, dacă numai umbra lui are atăta putere morală?“ (Melchisedec, o vizită la câte-va mănăstiri din Bucovina, f. 252).

Un mausoleu de piatră, cu părăi de sticlă şi decorat cu arabescuri indică mormîntul lui Ştefan-cel-Mare. Un acoperemînt, său, cum se dice în limba eclesiastică, un pocroveţ de catifea roşia, brodat cu flori de aur, acoperă piatra mormîntală.

Pe marginea pocroveţului se află următoarea inscripţie slavonă (bulgară eclesiastică), pe care o dăm aci în traducere:

„Io Bogdan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnitorul ţerei Moldovei, a infrumuseţat şi a acoperit cu acest acoperemînt mormîntul tatălui său Io Ştefan Voevod, care a domnit în ţara Moldovei 47 de ani şi trei luni şi carele s'a mutat pe vecînicul locaş în anul 7012 (1504), luna Iulie, ziua de doua, în ora a patra din zi.“

De desubtul acestui acoperimînt se află piatra mormîntului, de forma unui trapez, care este de marmoră albă şi decorată cu ornamente gotice.

Pe marginea pietrei mormîntale se află urmă-

torea inscripție slavonă (bulgară ecclesiastică):

«Evseviosul Domn Io Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu, Domn al țerei Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, ctitorul și dădătorul acestui sfânt locaș, carele aici dăce și s'a mutat la vecinicele locașuri în anul 7 . . luna . . . și a domnit ani...»

Data morții lui Ștefan cel mare lipsese și este indicată numai pe pocrovățul făcut de fiul lui, de Bogdan Voevod. Inscripția mormentală a fost, deci, pregătită de însuși Ștefan cel Mare.

În deceniile din urmă s'au așezat, lângă mormântul lui Ștefan cel mare, mai multe urne de sticlă. În ele se află, după cum arată hârtiuțele de-asupra capacelor urnelor, resturile aflate în mormântul lui Ștefan cel mare și în celelalte morminte ale bisericii la anul 1856, când ele au fost deschise de guvernul austriac. Cităm din aceste resturi: o parte dintr'o chlamidă domnească, de sigur din mormântul lui Ștefan cel mare, câte-va inele de aur din mormântul lui Bogdan-Vodă, o maramă sau broboadă a unei Doamne, brodată cu sirme de aur, și o păreche de cercei de aur de formă lungăreață și lucrarați **à jour**.

Grigore Urechiă, în cronica sa, dăce ast-fel despre moartea lui Ștefan cel Mare.

„În anul 7012 (1504), multă vreme dacă s'au întors Ștefan Vodă de la Pocuția, la scaunul său, la Suceava, fiind bolnav și slab de ani, ca un om, ce era într'atăția ani, în patru-deci și șapte tot în resboae și ostenele și neodihnă, în toate părțile: de se bătea cu toții și după multe resboae cu noroc ce au făcut, cu mare jale au răposat Marți, Iulie în 2.

„Era acest Domn om nu mare la stat — întreg la minte, nelenevos și lucrul său scia să-l acopere;

și unde nu cugetai, acolo îl aflași. La lucruri de reșboaie meșter; unde era nevoie însuși se vîra, ca vedîndu-l ai săi, să nu înderepteze. Și pentru aceea, rar răsboiul de nu birăia. Așisderea și unde îl biruiași alții, nu perdea nădejdea; că știindu-se cădut jos, se rădica d'asupra biruitorilor.

„Ingropatau pe Ștefan Vodă în mănăstirea Putna, cu multă jale și plîngere tuturor locuitorilor țerei, cât plîngeau toți ca după un părinte al lor; că cunosceau toți, că s'au scăpat de mult bine și apărare. Ce după moartea lui, îi diceau sfântul Ștefan Vodă, nu pentru suflet, ci pentru lucrurile sale cele vitejesci, carele nimenea din Domni nici mai înainte, nici după aceea nu l'au ajuns.“

Două contemporani ai lui Ștefan cel Mare, medicii venețian doctorul Muriano și Leonard de Massuri, cari au petrecut la curtea din Suceava, descriu caracterul lui în colorii foarte vii.

Leonardo de Massuri dice, că Ștefan „s'a arătat la mörte ca și în viață și în sănătate, în acelaș timp teribil și prudent.

Iară doctorul Muriano scrie din Suceava intr'a 27 Decembrie 1502:

„Ștefan este foarte înțelept, iubit de supușii săi pentru clemența, justiția, energia și liberalitatea lui, bine constituit la corp, afară numai de gravul morb, de care sper să-l vindec.

„Ștefan dice, că e înconjurat din toate părțile de dușmanii, cu cari avuse până acum 36 bătălii, învingându-i în 34 și fiind învins numai în două.“

Lângă mormăutul lui Ștefan cel Mare, se află portretul lui. Este o lucrare de la sfârșitul secolului trecut și o imitație a chipului lui Christos din ceasloavele românești. Căutătura lui Ștefan

cel Mare este a unui mort; ochii lui sunt închiși. Portretul acesta nu e adevărat.

Cronicarul Grigore Urechia dice, că Ștefan cel mare a zidit 44 de mănăstiri și biserici. În mai toate aceste biserici se află zugrăvit și portretul lui, și anume pe peretele de ctitorie din templul bisericilor său în evangheliile din vremea lui Ștefan cel Mare, care se păstrează acolo până în ziua de astăzi.

Pe perețele de dedicație din templul bisericilor din Voroneți, Bădeuți și din Petrușeni, toate în Bucovina, se află portretul lui Ștefan cel Mare, al Doamnei sale Maria, al fiului lor Bogdan și al fiicelor lor, și anume la biserica din Bădeuți a fiicei Roxandra și la biserica din Petrușeni a două fiice.

Ștefan cel Mare, de obicei în costum roș, este mic la statură, cu fața plină, fără barbă și cu mustăți, cu păr lung, blond și cu capul cam plecat; ține biserica respectivă, oferindu-o lui Isus Christos.

La aceste portrete găsim, însă inconvenientul că bisericile acestea au fost devastate în mai multe rânduri și apoi iar reînnoite. Arhitecții austriaci au constatat că în bisericile din Bucovina se găsesc mai multe pături de zugrăveli, cari provin de la reînnoiri. Portretul de la Voroneț este din anul 1546, adică când Ștefan cel Mare nu mai trăia.

Un criteriu sigur oferă, însă, portretele lui Ștefan cel Mare ce le găsim pe mai multe obiecte de pe vremea lui, cari n'au fost supuse unei înnoiri și au rămas intacte până în ziua de astăzi. Aceste obiecte sunt dverele sau perdelele de la ușile îm-

părătești ale catapetesmei bisericești, epitrafiele și evangheliile.

În tetraevangeliul din biserica Gurahumorului, scris în 1487, pe epitrafilul din biserica de la Petrauți, fără dată și pe dvera din mănăstirea Putna, din anul 1500, tustrele dăruite de însuși Ștefan cel Mare, fiind în viață, se află portretul lui, care în esecutare se aseamănă mai mult cu portetul din biserica Voronețului. Ștefan este mic la statură, cu față plină, fără barbă, cu mustăți și păr lung și blond.

Ștefan cel Mare, care s'a urcat pe tronul Moldovei numai prin munca sa proprie, învingând și alungând din țară pe Petru Aron, se trăgea din familia Dragoșidilor-Mușatești sau Mușătinești, cari, înființând statul Moldovei, au condus, întocmai ca Basarabeștii în Muntenia, destinele lui, cu mici intreruperi și precăderi în alte familii, până la suprimarea suveranității țerei de către Turci, când punga de bani și favoarea vizirilor decidea numirea Voevoșilor. Familia Dragoșidilor-Mușătinești a fost înrudită cu a Basarabilor, și amândouă, de și de origine din Ardeal, se crede a fi fost descedinte din familia Asanișilor din imperiul româno-bulgar.

În fosta biserică episcopală din Rădăuți găsim mormintele strămoșilor lui Ștefan cel Mare:

După cum ne arată inscripțiunile mormintelor, sunt aci înmormântați «strămoșii săi» bătrânul Bogdan Voevod, Lațco Voevod, Maria, nepoata lui Lațco și strămoașa lui Ștefan cel Mare, Roman Voevod, Ștefan Voevod cel Bătrân, carele fu ucis la târgul de la Hârlău, Bogdan Voevod, fratele lui Alexandru Voevod.

Lațco Voevod era din familia lui Dragoș și a

fost domnitor înaintea lui Petru Voevod, care a inaugurat domnia Mușateștilor.

Resultă, deci, neîndoelnic că Ștefan cel Mare era din familia Dragoșidilor-Mușatești.

Pomelnicul mănăstirei Bistrița amintește ca Dómnele lui Ștefan cel Mare pe: «Eudochia, Maria și a doua Maria și Mărușca, mama lui Alexandru».

Alexandru a fost fiul cel mai mare al lui Ștefan cel Mare, și participă, după cum ne spune inscripția de la biserica de la Resboeni, la bătălia de la Valea-Albă, unde Ștefan cel Mare a fost bătut de Turci, și la anul 1481, după cum ne spune inscripția de pe biserica de la Bădenți din Bucovina, la bătălia de la Râmnic. Fiul lui Alexandru este îngropat în biserica de la Rădăuți. Alexandru a murit în 25 Iulie 1496 și a fost îngropat în mănăstirea Bisfrița.

Doamna Mărușca, mama lui Alexandru, trebuie să fi fost deci întâia soție a lui Ștefan cel Mare.

Doamna a doua a lui Ștefan cel Mare a fost Eudochia, din familia voevodilor Olelcovici din Chiev, cu care s'a căsătorit în 5 Iulie 1463. Ea a murit în anul 1467, fără să se știe unde a fost înmormântată. Familia Olelcovici era înrudită cu dinastia domnitoare din Polonia și Moscova.

În anul 1472, se căsători Ștefan cel Mare, cu Maria, fiica principelui de la Mangop din Crimeea, care era din familia Comnenilor din Trapezunt. Ea repaosă în 19 Decembrie 1476 și este înmormântată în templul bisericii de la Pătna. Pe acoperământul de mătăasă al mormântului ei, este înfățișată moartea în costum bizantin și cu coroana pe cap; în colțurile acoperământului este brodată pajura bizantină bicefală.

Cea din urmă soție a lui Ștefan cel Mare a fost Maria, fiica lui Radu-Vodă, domnul Munteniei. Ea este înmormântată în mănăstirea Putna, lângă Ștefan cel Mare, în anul 1513, adică după 9 ani de la moartea lui.

Din copiii lui Ștefan cel Mare, pomelnicul de la mănăstirea Bistrița amintește pe: Alexandru, Iliș, Petru, Bogdan și Olena. Numărul acesta este însă necomplet, căci pe peretele de dedicație de la biserica din Petrăuți aflăm portretul a două fiice ale lui Ștefan cel Mare și la biserica din Badeuți al fiicei Roxandra. În pronaosul bisericii de la mănăstirea Putna se află mormântul Mariei, ce se dice Kneajna, fiica lui «Ștefan Voevod» (inscripția mormântului), care a murit în anul 1518. Titlul de «kneajna» se da fetelor și surorilor nemăritate ale domnitorilor. Bogdan este succesorul lui Ștefan cel Mare pe tronul Moldovei și este îngropat în pronaosul bisericii de la Putna, lângă sora sa Maria kneajna. Petru și Vlad Bogdan au murit în copilărie și sunt înmormântați în templul bisericii de la Putna, alături de mormântul Mariei de la Mangop.

Fiica Elena, născută din căsătoria lui Ștefan cel Mare cu Eudochia de la Chiev, s'a măritat la anul 1484 după Ivan, fiul țarului rusesc Ioan III, Vasilievici, care, după moartea tatălui său, era să urmeze pe tronul Rusiei. Ea a avut o soartă tragică. După mórtea soțului, Elena și fiul ei Dimitrie erau aprig persecutați de Sofia, nevasta a doua a țarului, care voia numai de cât să asigure tronul pentru fiul ei Vasilie. Țarui, descoperind complotul Sofiei în contra nepotului său Dimitrie, îl încoronează, având el numai vârsta de 15 ani, ca principe de corónă al Rusiei. La anul 1502

însă, în urma intrigilor Sofiei, Elena și fiul ei Dimitrie fură întemnițați ca complotați în contra țarului și fiul Sofiei, Vasile, e proclamat principe de coroană, în locul lui Dimitrie. Mama și fiul mor sub povara suferințelor în temniță: Elena în 18 Ianuarie 1504, în vârstă de 40 de ani, și Dimitrie în 14 Februarie 1509, în vârstă de 25 de ani.

Lăsând la o parte sfârșitul tragic al fiicei sale Elena și nepotului său Dimitrie, fost principe de coroană al Rusiei, încuserirea lui Ștefan cel Mare cu dinastiile slave din nordul Europei: Lituania, Polonia și Rusia și cu dinastia paleologă din Mangop și cea din Persia a rădicat mult prestigiul Moldovei care a avut un rol preponderant între state. Mărirea Moldovei însă se atribuie geniului său mare ca general, administrator și domnitor, și cu drept cuvânt posteritatea îl numește Cel Mare.

Ștefan cel Mare a domnit de la 2 Aprilie 1457 până la 2 Iulie 1504. De la începutul domniei sale, el a fost primit cu entuziasm de poporul moldovenesc, aclamându-l la locul «Direptate», la Suceava, cu «mulți ani de la Dumnezeu să domnesci.» «Si cu voia tutului Pau rădicat domni—dice cronicarul Grigore Urechia—și Ștefan Vodă, gătindu-se de mai mari lucruri să facă, nu cercă să așeze țara, ci de răboie se găti, că au împărțit oștea sale steaguri, cari toate cu noroc i-au venit.»

Ștefan cel mare, la începutul domniei sale, a reorganizat țara milităresce, știind bine că țaria unui Stat constă în forța lui militară, în asigurarea liniștei în lăuntru și în pădirea integrității teritoriului lui contra celor-Palte State vecine,

ce, în vremurile sale, când raporturile internaționale erau foarte slabe și nehotărâte, era de o importanță foarte mare.

Posiția geografică a Moldovei era cât se poate de nefavorabilă. La Nord se întindea puternicul regat al Poloniei, la apus regatul Ungariei, la sud Muntenia, care, fiind în legături cu Ungaria și sub suzeranitatea Turciei, era mai tot-d'auna gata de a neliniști Moldova, iar în dosul Munteniei, peste Dunăre, puternica și fanatică Turcie, care, cu o vehemență ne mai audită amenința toate Statele vecine cu cutropirea. Moldova era atunci mai mare ca acum, aparținându-și Bucovina și Basarabia; dar, cu toate acestea, avea un teritoriū modest față cu teritoriile vaste ale Poloniei, Ungariei și ale Turciei. Independența Moldovei era deci amenințată în oricare moment. Si Ștefan cel Mare, în totă îndelungata sa domnie, de 43 de ani, a știut a o menține și păzi și a ține sus stindardul țerei.

Herberstein, ambasadorul împăratului german Maximilian la curtea moscovită, relatează despre o vorbă înțeleaptă a lui Ștefan-cel-Mare, în *Rerum moscovitarum commentarii* (Francofurti 1600, p. 8):

«Stephanus, crebro în conviviis ejus mentionem faciens diceret: illum domi sedendo et dormitando imperium suum augere, se vero pugnando quotidie vix limites defendere posse.»

În românește:

«Cuscrul mieu țarul de la Moscovia, ședând și dormitând, își mărește țara, pe când eu, luptându-mă zilnic, de abia pot apăra hotarele țerei.»

Si cu toate rășboaiile sale cele multe, Moldova nu s'a sărăcit, ci prospera. Medicul Muriano raporteză la sfârșitul domniei lui Ștefan-cel-Mare,

că «Moldova este o țară frumoasă și roditoare, bine aședată. Pe întinsurile ei pasc turme de vite. Armata ei constă din 60.000 de oameni. Ștefan este foarte înțelept și iubit de supușii săi pentru clemența, justiția, energia, și liberalitatea lui.»

Și de și „fiind Ștefan-Vodă om războinic, dice Urechă, și de-a-pururea trăgându-l inima spre vârsare de sânge—era la pace prea lesne se primi“.

De la începutul domniei sale (1457) până la anul 1472, războaiele lui Ștefan cel Mare au fost îndreptate contra Ungurilor, Muntenilor și Tătarilor, spre a-și asigura tronul Moldovei contra lui Petru Aron, care ucisese pe tatăl său și amenința neconținut de a ocupa Moldova, când cu ajutorul Ungurilor, când cu acela al Polonilor. Ștefan cel Mare recunoaște chiar de la început supremația polonă asupra Moldovei, spre a avea mâna liberă pentru atacurile sale contra Ungariei și Munteniei, detronând pe Vlad Țepeș și Radu cel Frumos din Muntenia și ocupând Chilia și Cetatea Albă, ce erau în posesiunea comună a Muntenilor și Ungurilor. Devastează în mai multe rânduri Transilvania și bate pe Matei Corvin, regele Ungariei, până ce scapă de pretendentul Petru Aron și de amestecul Ungurilor în afacerile Moldovei.

De la 1474 încep luptele lui Ștefan-cel-Mare contra Turciei, care, aștită prin detronarea lui Radu-Vodă din Muntenia, vasalul ei, amenință cu cutropirea Moldovei.

Șahul Persiei, Uzun-Hassan, înrudit cu Ștefan cel Mare prin soția sa Ecaterina, care era o rudă a Doamnei lui Ștefan-cel-Mare, Maria de la Mangop, îl invită, prin ambasadorul său Isac Bey, să mijlocească coaliția tuturilor principilor creștini contra Turcilor, dușmanul comun. Ștefan-cel-Mare

intervine pe lângă Papa din Roma pentru formarea unei alianțe antiturce. La Rahova, lângă Vaslui, bate Ștefan-cel-Mare, cu 40.000, după alții cu 50.000 de ostași, armata turcească de 120.000 de oameni, atacă apoi pe Radu-Vodă, aliatul Turcilor, la Râmnic, îi nimicește oastea și anexează județul Putnei sau Vrancei la Moldova, devenind Milcovul hotarul sudic al Moldovei. Duce Grigore Urechiă, că „zăbovind Ștefan-Vodă acolo până a se strângere oștile toate, aducând și pe mulți din boerii țerei românești și alți oameni de frunte, acolo au pus pre ai săi boeri și oameni, de au despărțit din Milcovul cel Mare o parte de pirtu, ce vine pe lângă Odobești și trece de dă în apa Putnei și acela până astăzi este hotar țerei Moldovei și țerei Românești.“

Principiul creștinii au rămas uimiți de victoria lui Ștefan cel Mare, ca un ce fără seamăn pe vremea aceea. Republica venețiană felicită pe Ștefan cel Mare și intervine pe lângă Papa de la Roma, ca să acorde o subvenție lui Ștefan cel Mare, pe care Papa o promite, dar care în urmă este zădărnicită prin intrigile regelui Matei Corvin din Ungaria.

Istoricul polon Dlugosz exclamă, entusiasmat de Victoria lui Ștefan cel Mare:

«O bărbat minunat, în nimic mai inferior dușilor eroici, pe cari noi îi admirăm, care, în timpurile noastre, a repurtat cel dintâiu o victorie strălucită contra Turcilor, dintre principiul lumii; după judecata mea cel mai vrednic a fi numit în fruntea unei coalițiuni a Europei creștine contra Turcilor.»

Turcia amenință din nou cu invasiune Moldova și cucerește Crimeea, împreună cu principatul

Mangopului, țara d-sale Maria de Mangop. Ștefan cel Mare se adresează printr'o scrisoare către regele Ungariei și toți principii creștini, că Turcia vrea să cucerească Moldova, „care este poarta creștinătății, și ar trebui ajutată pe uscat și pe mare și că numai prin o lucrare comună, s'ar putea tăia dreapta păgânismului.“ Ștefan cel Mare rămâne, însă, părăsit, căci Papa, regele Matei Corvin și cei-l'alți principii creștini nu s'au ținut de promisiunile date. Ștefan cel Mare este bătut la Valea Albă sau Răsboeni de către Turci, unde puținii Moldoveni au scăpat, preferind să moară cu armele în mână, lângă femeile și copiii lor. Dice istoricul turc Sead-Eddin, că «cădură în mâna Musulmanilor miș de băieți și de copile moldovene.» Dice și Ștefan-cel-Mare în inscripția de la biserica de la Răsboeni: „A rămas isbanda la Turci și atâtia de mulți au perit, cât au înalbit poeana cu trupurile lor, unde au fost resboiul și mulți din boerii cei mari au picat, și vitejii cei buni au perit cu totul—atunci și ne vindu-se ajutor nici dintr'o parte au picat, nu fiește eum, ci până la moarte se apăra, nici biruiți de arme, ci stropiști de mulțimea Turcilor.»

Părăsit de Europa creștină, Ștefan cel Mare trece la Sniatin, în Polonia, „unde fu vedut, cu câți-va de-ai lui mâncând într'o crăsmă de rënd¹⁾ și adunând aci pe Moldovenii refugiați se pune la goana Turcilor, pe cari îi fugăresce peste Dunăre. Stăruie a înjgheba cualiția. Puterilor nordice: a Lituaniei, Poloniei, Moscoviei și a Tătariiei în contra Turcilor. Din causă intrigilor soției a doua a țarului Moscoviei în contra fiicei lui Ștefan cel

¹⁾ A. D. Xenopol, Istoria Românilor, t. IV, f. 73.

Mare, tratările de cualiție se zădărnicesc, și Ștefan cel Mare este silit a opri soliț țarului împreună cu meșterii italieni, ce treceau din Italia prin Moldova în Rusia.

Regele polon intră în anul 1497 în Moldova spre a o cuceri și a o supune, dar este bătut cu desăvârșire în pădurea de la Cosmin, lângă Cernăuți, când, în urma mai multor devastări în Polonia din partea lui Ștefan cel Mare, se încheie, un tratat de pace vecinică între Moldova și Polonia.

Boala lui Ștefan-cel-Mare, un reumatism articular împreunat cu rănile învechite de la picior, primite la asediul cetății Chilia și Cetatea Albă, cum și bătrânețea înaintată, făcură pe Ștefan-cel-Mare neputincios de a-și urma politica. Si atunci în boala sa de moarte, se arată, după cum relatează medicul său Leonardi Massuri: teribil și prudent în acelaș timp. Cu două zile înaintea morții sale, boerii adunați se certău, nevoind a recunoaște pe Bogdan ca succesorul său. Atunci, lăsă să fie transportat pe locul «Direpțatei» afară din oraș, poruncește decapitarea boerilor resvrătiți și recomandă de a se supune Turcilor, cari sunt cei mai puternici și înțelepți. Reintors în palat, moare în deplină liniște. Dice cronicarul Grigore Urechia: „Iară înaintea săvârșirei sale, chemat-au vlădicii și toți sfetnicii săi, boeri mari și alții, toți căți au prilejit, arătându-le cum nu vor putea ține țara, precum o au ținut-o el; ci, socotind de cât toți mai puternici pe Turci și mai înțelepți, au dat învățatură să se închine Turcului“

Ștefan cel Mare a fost, deci, nu numai un general mare, ci și un însemnat politic, căutând tot d'a-una de a isola pe inimicii săi, încheiend cu unii tratate de pace și de supunere, spre a putea

lovi cu atât mai sigur în dușmanul cel mai periculos. Ca militar, îl admirăm în alegerea genială a țărâmului și timpului de luptă și în întrebunțarea tuturor mijloacelor de apărare, ca în bătălia cu Matei Corvin la Baea, în bătălia de la Rahova cu Turcii, cum și de la Bătălia de la Cosmin.

Ca copil al timpului său, Ștefan cel Mare nu înceta de a mulțumi lui Dumnezeu pentru isbânda reputată asupra dușmanilor și a zidi o mănăstire sau biserică.

După luarea cetății Chilia începu a zidi mănăstirea Putna, în care se află mormântul său; după bătălia de la Rahova, biserica din Vaslui și casele domnești, «cari se cunoșteau încă pe vremea cronicarului Gr. Urechia, după războiul de la Rimnic, biserica de la Băcăuți și de la Hirău, împreună cu curțile domnești. Dice Gr. Urechia, că Ștefan cel Mare „a zidit 44 de mănăstiri și biserici.”

Nu trebuie însă să ne explicăm zidirea mănăstirilor de pe acea vreme numai din motive curat religioase. În mănăstiri se concentrau atunci toată inteligența și arta țării; ele erau adevărate cetăți de apărare, zidite fiind pe la poalele munților, pe cursul raurilor și pe înălțimi, și întărite cu ziduri groase, cu metereze și turnuri de apărare, în care se refugia populațiunea în timp de invasiuni.

Din clădirile vechi, au rămas până în ziua de astăzi numai mănăstirile și bisericile zidite de Voievozii și boierii români. Numai aceste monumente ne-au păstrat mormintele eroilor români din trecut și ast-fel ni s'a făcut posibil a ști și a avea mormântul lui Ștefan cel Mare, celui mai mare erou Moldovean, care, cât-va trăi poporul

român, va fi obiectul celei mai mari venerațiuni și amintirea unui trecut frumos, scump și glorios.

Între zidurile și turnurile învechite și cărunte ale acestor mănăstiri, contemplarea pioasă a acestor morminte de eroi de secole întregi te subjugă; o lume întreagă trece dinaintea noastră, desfășurându-ne faptele mărețe și isbânzile trecute, și, îndurerați la amintirea epocii glorioase a lui Ștefan-cel-Mare, la restriștea ce 'i-a urmat, privim cu uimire la acea dramă a trecutului nostru :

„La poalele Carpaților
Sub acest vechi mormânt
Dormi erou al Românilor
O Ștefan, erou sfânt !
Ca sentinele falnice
Carpații te păzesc
Și de sublima-ți glorie
Cu secolii șoptesc.“

V. Alexandri.

Când Moldova se afla în decadentă, când domnia turcească deveni a-tot puternică și influința grecească generală în țară, în secolul al 18-lea, amintirea lui Ștefan cel Mare era mai mare în țară. Atunci, un călugăr necunoscut până în ziua de astăzi ținu un necrolog, una din cele mai frumoase creațiuni oratorice românești pe mormântul lui Ștefan cel Mare din mănăstirea Putna.

«Ce minte așa bogată în gânduri—dice anonimul orator—ce meșteșug așa de iscusit la împlinirea cuvântului să pôtă împodobi atâtea risipe ale vrășmașilor, atâtea sfărîmări de cetăți, atâtea zidiri de locașuri sfinte și atâtea înțelepciune a acestui bărbat, carele cu vitejie ne-a apărat, cu în-

țelepcinne ne-a ocârmuit și în cât a trăit, voinicia
 noastră și fericirea a înflorit?. În Țilele lui strămbă-
 tătea era năbușită și legată, dreptatea săracu-
 lui cel bogat nu o putea îneca, cel puternic nu
 o putea călca, cel de neam nu o putea ponegri.
 Cumpăna prin care se cumpăneau, era la mijloc
 de față. Curtea lui deschisă: serinanal asupra și
 veduva, dreptatea lor lui o arătau. O vreme feric-
 cită! O stăpânire luminată! O țară norocită! Un-
 de dreptatea sa nu măi puțin de cat Domnul stăpâ-
 nește! O viață fericită! O obiceiuri de aur! O dulce
 stăpânire, între cari strămoșii noștri au petrecut!
 Oare veți măi veni vr'odată? Oare ne vom măi
 învrednici și noi a vă avea? Oare ați fost numai
 și ați trecut, lăsându-ne nouă numai o amară po-
 menire de voi? Atâta e dulce dreptatea la o stă-
 pânire, și atâta-i strămbătatea de amară, în cât
 noi, după atâtea veacuri pe un Domn drept plân-
 gem atunci, când pe cei strămbi său îi uităm,
 său nu ne aducem aminte de ei fără numai să-i
 hulim!»

Iar poporul român, în suava sa poezie, cântă
 neîncetat despre straja lui Movilă Burcel:

„Dar în vîrfu-i să te așezi
 Ca stejar să privighiești,
 Si Tătarii de-i vedea,
 C'au intrat în țara mea,
 Tu să strigi cât ce-i putea:
 Săi Stefane, la hotare,
 C'au intrat sabie în țară.
 C'atunci eu te-oi auzi,
 Ca un smeu m'oiu repeși
 Si nici urmă-a rămănea
 De Tătarii în țara mea.“¹⁾

¹⁾ Poesii populare de V. Alexandri, 1866.

Cu redeşeptarea noastră națională, a cărei consecință a fost unirea pe vecie a Moldovei și Munteniei sub numele de România, Ștefan cel Mare deveni eroul tuturor Românilor și memoria lui se îmbogățește cu o tărie mare. Tinerimea română universitară din Viena și București se adună în anul 1871, 15 August la mormântul lui Ștefan cel Mare din mănăstirea Putna, în Bucovina, spre a sărbători aniversarea de patru sute de ani de la moartea lui, a depune omagiile sale pe mormântul celui mai mare erou Român și «a sugere puterea, ce susține pentru bine și adevăr, și ce isvorăște pe la mormintele oamenilor mari.»¹⁾

Serbarea se săvârși în modul cel mai demn. Veniră reprezentanți din toate locurile locuite de Români, din România, din Ardeal și Ungaria, căci, în împreunarea amintirii trecutului cu năzuințele și speranțele în viitor, Ștefan cel Mare încetase de a fi eroul unei părți a țărilor locuite de Români²⁾.

Un arc mare de triumf cu inscripția: «Memoriei lui Ștefan cel Mare, mântuitorul neamului, înfrumuseța intrarea în mănăstirea împodobită. În fața mormântului lui Ștefan cel Mare, se aședă pe un pedestal negru, urnele comemorative cu diferite inscripțiuni, ca «Eroul, Invingătorul, Apărătorul Existenței Române, Scutul creștinătății, etc. etc. Flamurile doamnelor din Bucovina, din România (Iasi), au fost legate de coloanele mausoleului de la mormântul lui Ștefan cel Mare. În sunetul clopotului Buga, un clopot uriaș, încă de pe vremea lui Ștefan cel Mare, începu solemnitatea religioasă; se cântă «Imnul lui

¹⁾ A. D. Xenopol, Cuvântarea festivă, f. 187.

²⁾ Xenopol, ibidem.

Ștefan cel Mare». compus de Vasile Alexandri, când toți cei de față cădură în genuchi, și d. A. D. Xenopol țină cuvântarea festivă. Când era să se sfârșească solemnitatea, cu cântarea «vecinica-î amintire» locotenentul colonel Boteanu din armata română în deplină uniformă, luă un stindard în dreapta sa și cu o voce din cele mai emoționate manifestă pe pământul străin austriac sentimentele bravei armate române, pe care o reprezenta, și sărută cu devoțiune mormântul marelui erou.¹⁾

Cu două-zeci de ani în urmă, egumenul Artimon Bortnic al mănăstirei Putna ceru de la guvernul austriac din Cernăuți, ca mormântul lui Ștefan cel Mare să se descopere și rămășițele acestui mare Domnitor să se așeze într'o criptă așa construită, ca pelerinii cei din toate olaturile Moldovei să se adune la acest mormânt al eroului, nu numai mausoleul din afară să'l vadă ci chiar sicriul și reliquile.» (Arhiva guvernului austriac).

Guvernul austriac ordonă, în anul 1856, descoperirea tuturor mormintelor din mănăstirea Putna. Ancheta, ce se compunea din un membru al consistoriului metropolitan, un impiegat al guvernului din Cernăuți, un inginer al statului și un medic, începu lucrările în 12 Noembrie 1856.

Ne oprim la mormintele din naosul său templul bisericei, unde este mormântul lui Ștefan cel Mare și să vedem ce s'a descoperit în aceste rămășițe ale trecutului. Ne vom ține aci de procesul verbal oficial al anchetei, cum și de descrierea unui martor ocular, publicată într'un calendar din 1857 din Iași.

„Naintea astrucării mormintelor, comisia orân-

¹⁾ Convorbiri Literare, pro. 1871.

lui de a depărta tot arinișul din astă parte a bisericei, într'o adâncime până unde numai de cât ar trebui să se vadă toate mormintele, câte s'ar fi aflând pe astă lature a bisericei. Se vedură două bolte în stânga, A doua și dimineată se mai află o boltă: a lui Petru și Bogdan, fiil lui Ștefan cel Mare, și în partea despre răsărit câte o boltă neregulată. Se săpa în dreapta.“

«Incordarea e mare, și dice martorul ocular», și se exprimă pe fața tuturor asistenților, Se dă de un corp al unei pietre netede, gróse și care seamănă a fi mare. Peatra se descopere mai departe, căci lucrătorii chiar și din a lor propriu strămur și îndoesc puterile, spre a scoate țarina de pe lângă peatră. Se descoperă o lespedă mare ca de șapte palme și largă ca de 3½ palme și lucrată din daltă. Ea este acoperemântul unui mormânt zidit din peatră albă cioplită. Nu e mai mult îndoală, acesta este locul răpaosului rămășițelor lui Ștefan cel Mare.“

«Pe împrejur și fără de a mai atinge mai departe mormântul acesta, se fac încercări de numai este vre-un mormânt. Sferdelele de fer, întrebuințate spre acest scop, ajung pe sub mausoleul lui Ștefan cel Mare până în părății bisericei și într'o adâncime așa de mare, în cât mai de desult nu se mai póte să fie un mormânt.

«Aci ajunsă încordarea tutulor la cel mai mare grad, și dice martorul ocular, și tăcerea, ce urmă un minut, fu atât de adâncă și universală, în cât se aușia cum bate inima în fie-care piept și cum clipeala aceasta fu întru adevăr sacră.»

„Comisarul politic făcu acum întrebarea la acel eclesiastic și consistorial, de poate să se ridice acum chiar și lespeda de pe mormânt. Acesta,

însă, răspunse că nu, până ce nu se va face ceremonialul bisericesc. Se chiamă, deci, întregul sobor mănăstiresc. Archimandriții, ieromonahii și diaconii, se îmbrăcară toți în ornate prețioase și vechi veșminte date încă de însuși Ștefan cel Mare acestei mănăstiri și luând toți în mâini ficlii, iar diaconii cu cădelniți încônjurară mormântul lui Ștefan cel Mare și săvârșind serviciul religios, opt Români puternici se scoboară în adâncime, unde era mormântul, și, de și cu greutate, însă de o dată ridică lespeda de pe mormânt.»

„Nu se vedură, dice martorul contimporan, acum ochi fără lacrimi și chiar și pe cei de alt neam, cari se aflau de față, îi ved cu adevărat urniți și cutremurați în cea mai adâncă adâncime a inimii lor. Măreța și lunga nedumerire o intrerupse abia «vecinica pomenire», intonată acum de întregul sobor călugăresc, în acompaniarea tuturor clopotelor mănăstirei, care efectua o comună lăcrimare și plângere în tot coprinsul cuvântului.“

„Spre a se vedea, dice mai departe martorul ocular, cuprins de un aer sacru și reverențios în apropierea rămășițelor lui Ștefan cel Mare, numai trebui alt motiv de cat a se fi uitat la bieții noștri țărani, cum ei, la descoperirea mormântului, ca de un instinct sacru mânați, toți cu lacrimi pe genunchi picară, puindu-și mâinile la piept, ca la rugăciuni. Fetele lor erau schimbate ca la o videnie sfântă și tăcerea cea generală, în biserică urmă acum și care se mai înalță prin acompaniarea duiosului sunet al clopotelor mănăstiresci; era, într'adevăr, o scenă de acele mărețe și sfinte, cari numai în fantasia cea mai mănoasă se pot închipui.“

„In mormânt dice procesul verbal oficial, se vedea numai partea cea mai mare a capului, și aceeași întoarsă cu partea despre grumaz, spre apus și sub manta domnească încă unele oase, cu un oareși-care sicriu și 13 șine late de fier. Mirarea fu foarte mare. Prepusul, cum că mormântul lui Ștefan cel Mare fu cercat, reliquiele sale atinse și prețioasele de pe dânsle luate, se exprimă îndată de toți membrii comisiei și se hotărî să se caute în arhiva mănăstirei, de nu se află unde-va vre-o însemnare despre asta. Se găsi între hârtiile vechi o scrisoare a mitropolitului Iacob din anul 7265 (1757) către egumenul de atunci al mănăstirei Putna, din care scrisoare se cunoaște cam cu incredință, că prepusul este întemeiat. Scrisoarea aceasta este următoarea :

„Cuvioase Egumene a Putnei kyr Benedict. Pentru d-lui Ispravnicul de Suceava, că au venit la mănăstire și au desgropat mortul acela unde au fost prepusul și n'au găsit altă nemică, afară de acele ce ne arată molitfa sa Dionisie în revașul său : bine au făcut de au venit și n'avem nici o părere de rău, de vreme că au eșit mănăstirea de prepusul ce era; și molitfei sale Dionisie, răspuns pe carte nu i-am mai făcut, însă, spune molitfei sale din gură, că am înțeles toate, câte mi-au scris și toate pietricelele cele ce s'au aflat și inelele și sârgele și boldurile și altele ce s'au aflat, toate să le pecetluiești la un loc, și să pui pe Rafail argintarul ca să ia măsură de pe coroana ce este la Maica Precista cea făcătoare de minuni, și de pe coroana mântuitorului Cristos, ce este tot întru aceeași icoană, pe o hârtie, cât îi coroana de mare și fără flori, numai mărimea lor, și atât pietricelele și inele, cât și măsurile coroanelor cui om

da credința, să ne trimiteți. Inșă, se cauți, împreună cu părinții soborului, că este o pungă cu mărgăritare, pecetluită cu pecetea noastră și să o deschideți și să luați dintr'nsa 500 fire de mărgăritare, care să fie tot de un fel și de o potrivă, și mai sunt; nu știu 2 sau 300 fire de mărgăritare cu nehotul, ce au cădut de pe aer și să ne trimiteți mărgăritarul totodată, atât cele 500 fire, cât și cele cu nehotul, dimpreună **cu lucrurile ce s'au aflat pe mort**; că am socotit să facem coroana Maicei Precistei și Domnului Christos altă faptură și iscusită și mai frumoasă și să o împodobim cu pietrele cele și cu mărgăritare».

Această scrisoare se trecu în procesul-verbal și mormântul se acoperi. Ancheta a pus următoarele întrebări: ce să se facă provisor cu mormintele descoperite ale princilor și princeselor și cum să se lase mormântul lui Ștefan cel Mare, până la o altă hotărîre?

Se decise, ca mormintele să se lase așa cum sunt, numai rămășițele scoase din ele să se pue în sicrie noi, fără însă a se acoperi cu țărină. Mormântul lui Ștefan cel Mare, însă, să se acopere cu un vël mare de doliu și de-asupra sa să se pue 4 candaliere de argint, cu faclii mari și o sfîntă cruce în mijloc pe o evanghelie. Timpul solemnității s'a fixat pe luna Maiu 1857, care însă n'a avut loc, guvernul fiind de altă idee.

Obiectele toate n'au fost scoase de mitropolitul Iacob, căci scrisoarea misterioasă amintește numai de pietre scumpe, inele și nici de loc de coroană, sabie, etc. Aceste lucruri au fost de sigur prădate de Vasile Vodă Lupul și de ginerile său Timuș, când Vasile Lupul a stricat mănăstirea Putna, căutând după bani.

F I N E.

